

על אפ מילה (כמעט) על האינקוויזיטור הגדול

עמוס לויטן, אורית אילן

על האחים קרמאזוב

יעקב בסר

5 שנים למוטו

המחאה שהשתחררה

יהודית כפרי עם ס' יזהר

אל המבוכ הנקרא שיר

טלי גבע עם משה דור

לאה גלזמן, רוברט וייטהיל-בשן,
רפי וייכרט, רייזל זיכלניסקי, לאה
זהבי, ענת זגורסקי-שפרינגמן, בשארה
אל חורי, נועה לקס, אווה ליפסקה,
כרמית מירון, ששון סומך, רוני סומק,
אבי עופר, עשאל פוחצ'בסקי, עודד
פלד, אשר רייך, פרץ רוניצקי, סם ש'
רקובר, צ'רלס רוניקוף, עדנה שמש

אבי אליאס, איתי אלעד, ניקולא
אורבך, אילנה אבן טובי-שראלי, מורן
אריה, דוד אדלר, מירון ח' איזקסון,
אלברט בן יצחק יעקב, איליה ברזאב,
יוסי ברנע, יפה ברלוביץ, רבקה בסמן
בן-חיים, דוד ברבי, עדינה בן חנו,
רבקה שאול בן צבי, צבי גבאי,
יוכל גלעד, עדנה גורני, משה גנן,

האומנם סיפור גותי?

לטיבו האיגמטי של מעוף הברבורים

סמי מיכאל: מעוף הברבורים, כנרת ומזרח-הביתן 2011, עמ' 223

א.
"ככל שאדם צובר ניסיון, נוטה החלוט להיות מישורית מורה ולעתים חזית קשה" כותב הסופר החיפאי ויליאם אלכביר. עם זאת, משתק מאימת חלומותיו, אין הוא מוחרר-להפך, הוא מבין שהחלומות הנכתבים בו כיצירה ספרותית, חזורים ומספרים אותו עם ערוותו, או כדבריו של סם: "אצלי כנראה עם הסופרים וחלומות הבלחות הדימים... שניהם תובעניים ועם שניהם למרות לחיות".

ואכן מעוף הברבורים הוא רומן לוט בערפל, שנקרא כמו הלום הנגסה להיחלץ מסיטו. גיבורו, הסופר אלכביר לעיל, פרץ אל הספרות הישראלית באמצע שנות החמישים, כספר הימנים, כבש "גילוי הומן", אלא שמאז לא פרסם כרבי, והיה לסופר-עלילים שמשדרד לרוב מכר את כתביהם של סופרים ויליגים. כך, כמל צל, הוא מניח ונוסח גם ביומן, כשאין לדעת מאומה על עלטו הנפשי היצירתי ולא על שכן על כתיב היר שבמגיונותיו, לבר ספרנגנטים פזורים, המצוטטים כאן בראש

כל פרק כמו הרחוק לסופר שהיה. עם זאת, במרחב מטיח ותוקף זה, מתרחשות הסצנות הקריטיות שבו, אל מול החלום. שהרי העלילת השוקף, בניגוד לעבירות הרחוקה, מציע בכל זאת סיכוי לטובא ולשחרור. כך למשל מקרים מדי פעם החלוק, ומופיע כאות אוהרה; בהנשק הוא משמש פתח קפיצה לראיבול לדעת ולטובא של כבוד; ואילו בסיום הרומן, הוא מסמן מעין הבטחה אופטימית יותר לתחלשותו הפיזיות ("מעוף ברבורים" בלשונם המספרותית של הספר). במה רבים אמורים. כאמור, עניין לנו עם איש רזה, מתבודד ונחבא, שעם כל נסיגותיו ומזוירותיו, מיכאל נוטע אותו בתוך משפחה ששונטפת את ודואגת לצרכיו, ובראש וראשונה אחיו הצעיר שרגא אלכביר. מאכן שהסופר לא רק עוקף את גיבורו הביאורי, אלא מתפתח לדורה רבי-משפחתית המקיפה את האחים (וויליאם ושרגא) על שניהיהם, טפס, הוריהם המדוקנים, קרוביהם ושכניהם-ידידיהם בניין השכיבן עם שלוש הגניסות וכר הישא נהרול. ואכן מונהג קבוצתית זו של משפחה מתרחבת, מצליחה לשדר מיציאת לפיקנים של שבת; אלא שבדבר היא משחק המוקר ויציאה משותפת לפיקנים שגורה עם עורב שיש של נוסקת בתוכה של גיליהם אפלים, כשכל גילוי חשף משוה ממערכת יחסים סבוכה וביצית, כך ההא הבכור נרם לאחיו צעיר להנתיב לו את חייו כמו היה יצירה פרו. ורוח

שרגא, צעיר גורמטיס וחביב (יערן במקצועו), התקשה כל חייו להתחרדר מול אחיו: עלים חמרות שוניער לגדלותו, טופח בידי האב כמיחוד מבניו, לקצר היענים בכל אשר פנה ויצר ומפקד, פורץ דרך ומנהיג בעוד שרגא רחוק המידל אל אחיו צעיר להנתיב לו ואלו

ההתפתחותיות האומללות בחייו של ויליאם, חש שרגא חובה, ואפילו מתוך חמלה, לעמוד לרשותו של ויליאם ולספק לו את דרישותיו, ולו הקפריזיות שבו. עם זאת, ההתגוששות הבלתי אפשרית עמו, השליכה אותו שוב ושוב אל אותה מערבולת מקומטת של שואה/אהבה/קנאה, שיער מילות.

במילים אחרות, רומן בינ-אחים יצירו זה, חדר כמו מאליו לשוחח עם ארטיטים הבראשית של האחים המקראיים קין/הבל, אלא שהמאבק בין האחים אלכביר - בחיפה של שנות השישים-שבעים - יוצא כאן מפשטי, כשכל אחד מהם הוא גם קין' וגם 'הבל', והשואה/אהבה/קנאה עושות אותם תלויים זה בזה ונדרסים זה בידיו זה, כשכל אחד מהם לא פוסל אפשרות (באירוניה או בכמיהה) 'לרצוח' איש את אחיו. 'לפעמים אני מייחל שתמות', לוחש ויליאם באוזנו של שרגא, כשהם מסובים עם בקבוק יין לשיחה אינטימית בשניים, ומוסיף: גם אתה 'היית מייחל למותי... נכון?... ואולי אפילו ליותר מזה'. שרגא, שחש איך ויליאם אינו מפסיק להשקתו ולסוכרו, כדי להתרסיס לריב עמו, מנסה להתגונן ('לא', לא הייתי מנסה לרצוח אותך, אם לוח אתה מתכוונן), אלא שוויליאם אינו נסוג. אמנם בקין' הבכור אין אוו שוסף גורנו של שרגא, אך חותר להשפילו, וכאשר שרגא שוקע בשנת שיכורים, ויליאם גוהר עליו 'לעבול', ללא ידיעתו (רק עם התבגרות מגלה ויליאם לשרגא את הערפתו המיניוה, בהוראתו כי חמד את אחיו עוד מנעוריו, כששרגא מאיים לחונקו חיים).

כאמור, ויליאם אינו רוצה את שרגא, אלא את עצמו, ובאדם חוטא, כאין אלוהים, הוא גם השוטף והגוהר את דינו, כשואחרון בהם הוא עונש מוזה. מבין חטאיו, שניים אינם נוחים לו מנוח, בדרומם אותו כאת קין. האחד התרחש במלחמת קוש (1956), כאשר פיקר על גורד שריון במטרה לחסום כל דרך בפני פריצת הצבא המצרי. ויליאם הציב עם חייליו מארב, וכאשר טור של נטקים מאובקים עם נדל מצוי בראש, התגלה במשקפתו, מידר הלהרות להפניו. הנטקים לא השיבו אש, ולהתרחמו הבין ויליאם וק באיור, שההמגזרים הם חיליים ישראלים שחזרו משדה הקרב כמסע של ניצחון מופגן. למראה הטבח הנורא, מצטיר ויליאם אקוד לרקוק, אך מגנו חוטף אותו ממנו. מאן, נור על עצמו ויליאם חיי נודדים כקין, אלא שנודדו לאו הרחיקו לכת בדרכים, והסתגרו בדירת שיכור במרמל, של הוא נע וגר בין חדריו, מהם לא יצא עד מותו, באיבוד עצמו לדעת.

החטא השני הוא נישואיו לציציה בשם שירה אלטרס. שירה נלפתה בקסם ספרו הראשון של ויליאם, ובמכרעיהא אף הירשתה לעצמה לכתוב לו. ויליאם, כשיא תהילתו, הכיסים משום מה לפגושה, וממבט ראשון רותק ליופיה ולנעם הליכותיה, וחזרף היוותו הומוסקסואל הוא מחליט ללקח אותה לאשה קייטנט מהסואורה (בעיקר בפני הוריו). ויליאם מעולם לא ניהל חיי אישות עם שירה, וכאשר ביל היה יכול לשאת עוד את עלבונה כאשה, פנה אל שרגא בבקשה לספק לה את 'פונתנה' ואף להפירותה.

התפקיד שהטיל הפעם ויליאם על שרגא, הכה את האחרון בהלם. התעמרות מינפולטיבית זו לגבי שירה זעזעה אותו לא רק מבחינה רגשית אלא גם מבחינה מוסרית. הוא מתקשה לעכל כיצד ויליאם מרשה לעצמו להציע את אשתו כחפץ עובר. ממולכד בין ערכיו ותשוקותיו, מחפש שרגא את מילוט מה'מבחן' שהעמידו על ראשיו, ולאחר לילות ללא-שתי ימים מהרהרים, הוא מוצא את פתרונו באיזון אטוק מטופלת פרו. אלא שהרפה שפרצה ביערות הכרמל, בתוקף תפקידו כיערן. שרגא נבוזה קשות, אך אינו מצליח לברוח מקללת אחיו. קרוב ומיסור הוא נכנע לכעשו לו את שירה, כשגם היא מעוררת את אובדן - קרבה נרגשת וממכרת לב כתשובה לארנותו הרבאנית של ויליאם. אחת הסצנות הקשות בראונת זו, היא באותו ערב שבת, שבו קשלה

ויליאם את שירה המביה לטוף שבו, כדי שיוכל לבלות בחברת נערי-אחוזי. כך היא נמצאת לפתע נטושה ומושלת מבית, כדי לטעור את ארוחת השבת סביב שולחנם של שרגא ואשתו (שאניה יודעת דבר), וכדי להגיע מאוחר יותר לרידת קטנה ובחדר, להמעיך שם את הלילה. אלא שבדרך לרידה, שירה המאפקת, אינה יכולה עוד. כורעת התח וזוהית שטנית זו, היא חמוטטת בכבי, כששרגא, המסיע אותה, אף אינו מנסה להרגיעה.

סמי מיכאל יודע לחשוף ביצירתו את השפלתן של נשים מוכות נטפית ונפשית, שממכים אישיים וחברתיים של מנאסיות ונחשלות מכתבים אוהן (ויקטוריה), חצוצרת בואדי, עאידה, ועוד). אך מה לכל אלה ולשירה? הלא בהיותה אשה בוכה בהשכלה, בעצמאות כלכלית, בהופעה אטרקטיבית - לא ניתן כלל לציירה כקורבן נשי מוכה ומושפל. לפיכך, צננת הכבי, שאין בה כל תלונה, רכה לא ניתן להפסיקה. היא מצטננת כל כך.

כאן יש לציין כי גם אם ויליאם מנכיח את עצמו, אלגנטי ואסתטי, בישו מעם (מירודו הגבוה בקוסה הרביעית); שרגא (מקומה אף באותו בניין למטה), הוא שמעניק לרוזמן את התשתית היזוקה והאזונית שלו. במילים אחרות, מעניק הדבריות הוא כמיוס של דבר שיפורו של שרגא. הוא הנושא את כובד הבלדות על תפיסו; הוא המהמרן הדיבורי והבנינוני את סיטי היום יום; והוא שמעניק לאחי את חיוו היצירה המעורבת, כמבטלה לא מודרנית מכל אדם. לכן, אט אט עם פרישת העלילה, רטווח של שרגא משתלמט על היסוד וכוכשת את הקורא בטובייהו ובתפוחיות, ובינוני מלפחיתו שמיעד ויליאם - שיגא נגד העשים מלוא הזמינים קרנות והיוזנות המשטטנים והעיסוקים ביערות הצפון וחורשותיו, ומזיפה העיד על לילותיה ושתייה. טבאן, אך תמה, שאישיותו הנמה והאמפית, מקפיעה ארו מן הליקט - שבו - אל ה'הכל' הווכה גם בכרסת האף (כמו במקרא) וגם שורר המרות אחו.

נטחה אלטרנטיבית זו לסיפור בראשית, כמו מעלה את השאלה: האם סמי מיכאל בא להציע - בישראל של המאה העשרים אחת - תיקון לספור המרות כפינו, כי לא עוד אנו זקוקים לאלילים אסתטיים דקרנטי נוסח 'קין' כדי להמשיך את שושלת הישראלית שלנו, אלא את הארצייות האנשית והמוסוכת של הבלו מצא ארו: 'הכל' (עירא) שבתוך החלום הרע שנקריו על אוויר קין (ויליאם), העליח לסיים ולהמך כשתי נשותיו (זנו ונת רות ושירה), לגדל ולטפח את שני ילדיו (מיטל מרות, וזוהר משירה), לחבב עליהם את הארץ הזאת כשבילית הנלוים הטומים, ולהצביע אותם כהתקן הדרך כל האוטנות, המיתות הממונות, המנועיות הלא שניים, התאונות המלחמות, שפוקים אותם, כשהוא מנוע על סיפוחם ועל אנשותיהם. ועוד לא הוכרזו את העלאת את שירה מרדיפותיה של ויליאם המת, כשהוא נוסע אף לא מעוף ברבורים שירד ומוטתי.

ג. בעניין לציין כי סמי מיכאל שאב - לצורך הבנית הטיפולוגית של האחים - מן המרכיבים האישיים שלו. כידוע שימש מיכאל במשך שנים כחודרול במשדרי הקולנוע, ושילבו זה מצא את כישורו בעיצוב הסופר איש'המים יוסף כמים עניקים למים, ואילו בעלון הברבורים היה איש'המים לאיש'המים (כך הגדיר מיכאל את עצמו בספרו גבולות נהנה), כשהפעם הוא מתפלל לשתי מדינות נפרדות: הסופר ויליאם והדערן שרגא. יתרה מזו: גם השיה המכתש בין האחים, המתפתח מעבר למתחים המספחתיים, הוא רק לשיתו הנפני של מיכאל ועומותיו לגבי סוגיות ביקורתיות של הבאן והכעשי, כמו המיליה הספרותית-התרבותית על מעיותיו, הירידה המאצט המארן, פירוק

המודל הישראלי של 'ספרא וסיפא', וכמוכן הסכסוך היהודי-ערבי, שכמו קאנו הוק, הוא שכ חודר ועוד בכל ספריו: מהראשון שבהם שוונים שוונים יתור (מלחמת ששת הימים), דרך תמות (מלחמת יום הכיפורים), ועד ניגו במסלנו (מלחמת העצמאות) ועשה הברבורים (מלחמת סיני). "זאת ארץ מוכנתת ל'קנים', מזוהיה אשה אלמונית את שירה, כשהיא שומעת שיש לה בן יחיד. ואכן הארץ המסכנת את חיי בנייה, היא לפי סמי מיכאל, ארץ המלחמות הבלתי נגמרות, שבניצחונותיה, כמו בכישלונותיה, סולחת למנהיגיה ולמפקדיה, שכבר אז (מלחמת קרש) גילו חוסר אחיות לגבי פקודיהם, וגרמו לאבדות כבדות בשל חוסר שיקול דעת ופזיות (מיכאל מאזכר כאן את אריק שרון, שבמלחמת סיני הסתכך בעטיות אסטרטגיות קשות במעבר המיתלה וגרם לטמות המיותר של עשרות חיילים; וכן הרטוביל של אותם ימים, משה דיין, שבספרו על אודות מלחמת סיני, ציין במפורש כי הוא מעדיף מקפלים העופלים כיסוסי קרב להנבים' ורוחה מלציו את אלה 'שזוהותם קיצונית')."

נהוג פסול זה של מקרים, היה קרית גם לגבי משפחת אלכביר, שכקנו את בניה במלחמות ישראל והפך אותם לקורבנות חיים-מתים. כך ויליאם, פרטי מהחיים בעקבות מלחמת קרש והיה למתי-יחדרי, וכך זוהר הבן השניס, שיצא לטיול בסני לפני יום כיפור 1973, נורה מרדי חיילים מצרים וישראלים, נחשב כמה, וחזר אל החיים מצוע בנופו ונפשו. לטוחד לציין כי המלחמות טסניו 1956 ועד סיני 1973, מתקבלות כאן כמו כל אותם חלומות הבלות שהותקם מלא אותם, כשסמי מיכאל דוחק בנו להתערוד מהם ולפעול בנידון. בעניין אחרון זה, כדאי להצין שוב אל מגירתו של ויליאם, שם נכתב: "איני כן לטאה העשירים... היחיון שלי הוא קופסה מצטננת שבה: מלחמת הברבורים... והיא נפרדת בחלומותי". והבמשך: "שחשבה רבה אני מקרש לחלומותי ומנסה לפענח", גם "יוסף מירש את מעללי חלומותי", אלא ש'החמישי' של יוסף עלה יפה בקניו והיסטוריה, "בלי שההיסטוריה תלמד רבר וחצי רבר". ומה כאשר להיסטוריה הישראלית שלטונו של האם הטוביל ללמוד "דבר אחד יחבר' מתלומותיו של סמי מיכאל, או שמא גם היא תמשיך להמר הלאה ב'קניו של ההיסטוריה'?

ג.

ועוד הערה: מעוף הברבורים הוא ספר נוסף מבכנה המנטולת שמכוננת יצירתו של סמי מיכאל, מבנה המעטבר בין היס' ל'כאן - בין יצירותיו שעינינו המרות היהודי-הערבאקי לבין אלה שהומינריותו מתמודדים עם הישראליות הרבי-תרבותית. כך או כך, גם אם היצירה של מיכאל סיפרה את עצמה על גדות התיקול (וחפן של ערפל, יקטוריה, עאידה), א שבה לא בין הירדן והים (חצוצרת בואדי, נפשים) תמיד הפעילה בה את מכילי המאטיים של הריאליזם החתרני בניסיון לחשוף על מציאות חברת, ולרועיק את אמתותה ולו הסוכבת והאכזרית. לפיכך התפיע מיכאל כספרו אחרון, כאשר דווקא כאן, כמציאות הישפית הנלויה והמוכרת של שיבת התיקים (רוחב ארץמיגאל 99), בקרב משפחה מצויה כמו משפחת אלכביר על שלושת דורותיה, הוא מוריד מסך כבד בשותולו בר סיפור מצמרר כפייל יגורות מפלעתיים הוויים, הגובלים במאפיינו המבוקים של היסוד הנתי. מה לחיפה הארומה והפעלתנית של שנות השישים והשבעים ולריוויים נתיים אלה, ומרעד אלה מהחלים 'מייצרים' כאן אנגומה הריטית, שאלות מוסר של טוב ורע, דיון מעוזה עם המוות, ושילוב הרטובטיק בנושם, שמארים אותה ללא תשובה, כשהיא בלתי שוב ושוב מלחתחבר אל השטף הריאליסטי המתבקס. המשורר הרוסי אלכסנדר בלוק (1880-1921), העניג ביצירתו את התיקון היריני, המתפתח והמשונה, באחד המרכיבים הכותב כתיבת אמיתית, השומר מפני קריאה או מגייריים פואטי. נראה שגם סמי מיכאל ברומן זה, מחפש אחר התחדשות התפתחותית משלה, בהציעו כלים פואטיים שלא ידענו אצלו עד כה. או כדא נחבה לספרו הבא.